

Novák Attila

KINEK AZ ÉRDEKÉBEN?

Transzfertárgyalások Magyarországon a Jewish Agency, a Nemzeti Bank és a kormány között (1938–1939)*

A történelemben ismert jelenség a transzfer, amely – eredeti értelmében – emberek, ám aztán tárgyak, sőt teljes vagyonok áttelepítését jelentette. Általában a legyőzetés/vereség egyik kísérőjelensége volt, hiszen (amennyiben gazdasági transferről beszélhetünk) ez a vagyon általában nem eredeti, hanem új tulajdonosait gazdagította. A zsidó történelem is számos áttelepítést tart számon. Legismertebb (talán) az i. e. 598–587 körül zajlott (vagy ekörül kezdődő) babilón(ia)i fogság, amikor Judea lakosságának jelentős részét (II. Nabukodonozor uralkodása idején) áttelepítették Babilonba. A deportáltak több hullámban tartottak, s teljes extenzitásukat sohasem tudták elérni, hiszen a hódítók tulajdonképpen szokásos eljárását hajtották végre a zsidókon, külön diszkriminatív jelleg nélkül.

A transzfer modern értelmében egyértelműen gazdasági természetű. Bár az ókori áttelepítésekkor is „transzferáltak” vagyonokat (ha nem is rabolták el), de nem volt még olyan bank- és hitelrendszer, mely a különféle országokon átívelő bonyolult tranzakciókat lehetővé tette volna, vagy a modern ökonómia eszközeivel elősegítette volna a politikai vesztesek törekvését, hogy viszonylagosan elfogadható gazdasági haszonná fordítsák át – pillanatnyi vagy éppen tartósan – rossz helyzetüket. Zsidókat érintő, ám nem gazdasági transzfer gondolata foglalkoztatta a pesti születésű Max Nordaut (Gabriel Südfeld) 1920-ban, amikor zsidókat gyilkoltak meg a lengyel–német határon. A cionista közíró és politikus hatszázezer lengyel zsidó palesztinai transzferálását „készítette elő”, vagy legalábbis ábrándozott erről.

A náciizmus németországi uralomra jutásával szinte párhuzamosan a Jewish Agency for Palestine (Zsidó Ügynökség), a cionista mozgalom „külügyminisztériuma” vezetői arra törekedtek, hogy a német zsidók vagyonát valahogyan kijuttassák Németországból Palesztinába. A cionista szervezetek, leginkább a Zsidó Ügynökség vezetői a németországi zsidó vagyont a palesztinai nemzetépítés szolgálatába kívánták állítani. Ebből a szempontból a *bábeli fogsággal ellentétes volt az irány: a galutból (diaszpóra) Erebe (a Szentföldre, az „anyaországba”)* igyekezett a modern zsidó tőke. A gazdasági racionalitás főleg a tehetősek kivándorlását tette lehetővé, a mindenkire egyformán leselkedő veszély még nem volt érezhető, így a gazdasági megfontolások is a fő szempontjai, sőt mozgatórugói voltak

* A kutatást a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00426/06) támogatta. A szöveg előadás formájában elhangzott a Balassi Intézet magyar–izraeli történészkonferenciáján, 2011 május 5-én. A tanulmány angol és magyar nyelven fog napvilágot látni 2013-ban – együtt a többi elhangzott előadás leírt és szerkesztett változatával, szintén a Balassi Intézet gondozásában.

a folyamatnak.¹ A Németországban élő több mint ötszázezer zsidó sorsa (és vagyona) dilemmát okozott a németeknek és a cionista vezetőknek is, akik kezdetben azt akarták, hogy a kivándorlók ezer fontnak megfelelő összeget vihessenek magukkal. Az AI-es bevándorlási csoportba (tőkések) tartozók vagyoni minimálösszegét határozták meg így, ennyi pénzzel vándorolhattak ki. Hosszas puhatolózás és tárgyalások után (ebben részt vettek a németországi cionisták és a jeruzsálemi Zsidó Ügynökség vezetői is) 1933. augusztus 25-én megszületett a megállapodás. Ez azért is sürgető volt, mert április elsején gazdasági bojkott kezdődött a zsidók ellen, s a folyamat nem állt meg, szeptemberben a kormányzati állásokból is elbocsátották a zsidókat.

A megállapodás szerint két transzfer-kliringintézetet (bankok elszámoló egyesületét) hoztak létre, a PALTREU-t (Palästina Treuhandstelle), melyet a németországi cionista szövetség ellenőrzött és a Haavara Kft.-t, amely Tel-Avivban székel. Két számlán kezelték a pénzeket, a Konto I-en a mindenkori emigránsok számára, akik a PALTREU német számlájára fizették be a pénzüket. A folyamat gazdaságilag úgy nézett ki, hogy a német exportőrök Palesztinában adták el portékájukat, az eladásból származó bevételt pedig a Haavara számláján helyezték letétbe. A márkáknak megfelelő összeget palesztinai fontokban fizették ki.

A Konto II a potenciális kivándorlók számára jött létre. Itt német zsidók önkéntesen elhelyezhették márkájukat, de ezt addig nem transzferálták, amíg az első kontó emigránsainak letéteit vissza nem fizették. Az eredmény az volt, hogy több ezer jómódú zsidó vándorolt ki Palesztinába.

A német Haavara viszonylagos sikere (bár óriási viták kísérték, s az amerikai zsidók és a jobboldali cionisták is bírálták) modell lett, s a Zsidó Ügynökség Közép-Európa más országaiban is arra törekedett, hogy a zsidóüldözések miatt kialakult helyzetet a palesztinai zsidóság (a *jisuv*) javára fordítsa. 1938–1939-ben Cseh- és Lengyelországban is transzfertárgyalásokat folytattak, majd Magyarországon is megbeszéléseket kezdtek. A Budapestre delegált fő tárgyalópartner, a német transzfertárgyalások egyik (korábbi) irányítója, Werner Feilchenfeld arról írt és beszélt 1939 februárjában: azért is fontosak a magyarországi megbeszélések, mert a Zsidó Ügynökségnek (presztízs- és gazdasági okokból egyaránt) a németországi mellett legalább még egy transzferszerződést tető alá kell hoznia.

1938 májusában a Zsidó Ügynökség transzfermemorandumot készített elő a Magyar Nemzeti Bank számára a német és a lengyel memorandum mintájára.² Az időpont nem véletlen, az első zsidótörvény elfogadása (április 8.) és hatálybalépése (május 29., ekkor jelent meg az Országos Törvénytarban) között a magyar zsidók gazdasági és közéleti ellehetetlenítésére reagáltak így a cionista szervezet vezetői. A tárgyalásokkal megbízott Werner Feilchenfeld nem volt ismeretlen figura ebben a világban. Kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, ismerte az európai bank- és hitelvilág struktúráját

¹ Edwin BLACK: *The Transfer Agreement. The Dramatic Story of the Pact Between the Third Reich and Jewish Palestine*, Macmillan, New York, 1984.

² MCSZ Gazdasági Bizottsága Palesztináért levele a Jewish Agency Executívájára számára Jeruzsálembé (Lantos levele; CZA KH/9/B/1960).

és tagjait, a *jisuv* gazdasági szereplőit. Igaz, arra kérték, ne avatkozzon a magyarországi zsidóság belső ügyeibe, de ahogyan fogalmaztak: „pártatlanul és inkább üzleti alapon – ahogyan ezt már Csehszlovákiában is tette – kell az urakat a helyzetről felvilágosítania, és megkísérelnie, hogy eljussanak hozzájuk a megfelelő információk”.³ A Zsidó Ügynökség pontosan tudta, hogy a magyarországi cionista mozgalom gyenge és erőtlen, és hiába igyekezett Stern Samut (1874–1947), a pesti neológ hitközség Bethlennel és Gömbössel is jó kapcsolatot ápoló vezetőjét megkörnyékezní, nem járt sikerrel. Ugyanakkor a szervezet vezetői bíztak abban, hogy a gazdasági lehetőségek csábításai (ezt később, 1940-ben az egyik cionista vezető, Julian Silberbusch a magyarországi zsidók egoisztikus Palesztina-víszonyával magyarázta) a hagyományos magyar-zsidó patriotizmus ellenére is meghozzák a kívánt eredményeket. Tulajdonképpen „bejött” a Zsidó Ügynökség vezetőinek számítása, csak a politikai helyzet nem tette lehetővé teljes gazdasági kiaknázását.

A Zsidó Ügynökség magyarországi transzfertárgyalásai két nagy szakaszra oszthatók. Az első 1938 nyara és 1939 februárja között zajlott, a második pedig februártól októberig tartott.

A Magyar Cionista Szövetség, kiváltképpen annak Gazdasági Bizottsága tárgyalásokba kezdett a budapesti kereskedelmi kamarával, a Magyar Nemzeti Bankkal és a külkereskedelmi hivattal, mely szervezetek egyetértése elengedhetetlen volt a politikai vezetés számára is. 1938. augusztus 21-én a Zsidó Ügynökség (egyik vezetője, Jichak Grünbaum aláírásával) benyújtotta a Nemzeti Bankhoz az angol és magyarra fordított részekből álló, statisztikai anyagot is tartalmazó, a „magyar-palesztinai transzferegyezmény tárgyában” már előkészített memorandumot. A memorandumban külön fejezetet (V.) szenteltek a tervezett egyezménynek. Magyarország részére az jelentett volna előnyt, hogy devizában fizettek volna a Palesztinába irányuló magyar exportnak azért a részéért, amelyet Magyarországnak nyersanyagokért és egyébekért devizában kellett volna kifizetnie. A tervezet azt is előirányozta, hogy a tehetősek pénzén fedezzék a szegényebbek kivándorlásának költségeit. A transzferdevizákat „a Palesztinába történő áru-kivitel bizonyos hányada alapján, a Közel-Keletre, valamint egyéb országokba irányuló magyar exportból származó devizák egy része által és a különböző zsidó szervezetek és magánszemélyek által magyarországi zsidó egyéneknek és intézményeknek küldött támogatások kliringje révén” szereznék meg.

A tervezet szerint a Magyar Cionista Szövetség transzferszervezetet állítana fel. Az egyezményt a Zsidó Ügynökség és a magyar kormány meghatározott időre kötné, hiszen a transzferszervezet beindulásához és a legelső áruszállítmányokból származó devizák beérkezéséhez idő kell. A Zsidó Ügynökség képviselői szerint háromhavi beindulási időre és egyéves szerződési időtartamra kell megkötni az egyezményt.

Hogy a Haavara elképzelése nem volt irracionális és hogy széles körök ismerték, jól bizonyítja az, hogy amikor Eppler Sándor, a Pesti Izraelita Hitközség főtiktára Londonban találkozott Martin Rosenblühttel, az egyetlen Palesztinával kapcsolatos szó, amit ismert, a Haavara volt.

³ Werner Senator Feilchenfeldnek Varsóba, 1938. június 2. (CZA S7/890).

A magyarországi Haavara tervezete azonban nem talált egyértelműen kedvező fogadtatásra. Palesztinában is voltak olyanok, akik (gazdasági megfontolásokból) nem támogatták az egyezményt, mert nem fűződött érdekük a magyar állam és a Zsidó Ügynökség között létrejövő megállapodáshoz. De más nehézségek is adódtak Palesztinában, ahova ebben az időben – a Magyarországon előforduló száj- és körömfájás miatt – nem engedtek be élő marhát Magyarországról. Jakob Freund, egy nagy tel-avivi szarvasmarhaimportáló cég képviselője „már hetek óta tárgyalásokat folytat az itteni földművelésügyi minisztériumnál és külkereskedelmi hivatalnál ama akadályok áthidalása végett, amelyek egy Palesztinába irányuló nagy léptékű magyar szarvasmarhaexport útjában állnak. Az általa folytatott tárgyalásokból arra lehet következtetni, hogy a kivitel esetlegesen egy transzferkonstrukción keresztül is működhetne.”⁴ A cionista szövetség gazdasági illetékesei a transzfer felületeként képzelték el az egyre bővülő szarvasmarhaexportot. Magyarországon pedig megjelentek privát palesztinai (zsidó) üzletemberek is, akik magán-szerződést akartak kötni a kormánnyal, kikerülve a szervezett és monolitikus kapcsolatot a Zsidó Ügynökséggel.

Magyarországon pedig azért akadtak el a tárgyalások, mert a Nemzeti Bank a területi visszacsatolások okozta „többletthez” hivatkozva elhárította Feilchenfeld budapesti útját és a tárgyalást. A Nemzeti Bank Bankosztálya végül 1939 februárjában hajlandónak mutatkozott arra, hogy Feilchenfeldet fogadja. A Zsidó Ügynökség fő tárgyalópartnere február 15-én, Budapesten találkozott és tárgyalt Urbányi Sándorral, a Nemzeti Bank főfelügyelőjével. Urbányi kijelentette – s tulajdonképpen a magyar hatóságok alapvető véleménye is ez volt –, az államnak szüksége van a zsidó vagyona, így nem helyeselheti, hogy korlátlanul „távozzon” ez a vagyon az országból. Azt is elmondta, hogy a magyar állam Palesztinát illetően is ragaszkodik bizonyos devizabeszolgáltatáshoz, mivel a palesztinai export csekély volumene ellenére még mindig hatvanezer font folyik be onnan, míg Egyiptom, Szíria és Irak esetében 40 százalékos devizát szolgáltatnak be. Feilchenfeld elmondta, hogy a transzferexport sehol sem veszélyezteti a gazdaságot, sehol sem növeli veszélyes mértékben az exportipart. Azt is leszögezték, hogy az exportprémiumról (mely szerintük a magyar állam hozzájárulása a zsidó kivándorláshoz) nem tudnak lemondani, ez alapfeltétel. Urbányi kijelentette, az ügy annyira fontos, hogy az érintett minisztereknek és a Nemzeti Banknak miniszterközi értekezlet összehívását kell kezdeményeznie, s erről ő maga fog beszámolni a miniszterelnöknek. Feilchenfeld Bornemissza Félixszel, a budapesti nemzeti szabad kikötő vezetőjével is tárgyalt, aki a befagyasztott pengőaktívák felhasználása céljából – gazdasági emberként is – jelentős

⁴ MCSZ Gazdasági Bizottsága – Dr. Lantos, Klein – levele Jeruzsálembé, Zsidó Ügynökség VB. Tárgy: a tel-avivi Jakob Feund úr akciója a Palesztinába irányuló vágómarhaexport ügyében (CZA S7/890). Lantos később ugyanezt elismételte 1939. január 5-én, amikor is a német cionista Werner Senatorral tárgyalt: hangsúlyozta Dr. Feilchenfeld mielőbbi budapesti utazásának szükségességét, mivel különféle kísérletek történtek már magánjellegű transzferüzletek létrehozására. Így például állítólag egy bizonyos Chaim Silberherz, aki igen jó kapcsolatokat ápol a budapesti kereskedelmi kamarával és a külkereskedelmi hivattal, 60 százalékos devizát ajánlott fel. Egy bizonyos Jakob Freund úr vágómarha iránt érdeklődik, és úgy látszik, kapcsolatban áll Tel-Aviv városával. Már építési telkeket fekete pengőért áruló ügynökök is megjelentek Magyarországon (CZA S7/890).

magyar gazdasági lehetőségeket látott a Zsidó Ügynökség által kontrollált zsidó tőke kivételben. Ezeket a pengőaktívákat a tengerhajózás célját szolgáló új magyar szállítógőzösök építésére fordítanák.

A tárgyalások azonban rövid időre akadályba ütköztek, mert Teleki Pált beiktatták miniszterelnöknek (benne jobban bíztak a cionista vezetők, mint elődjében, a zsidótörvények „humánus” végrehajtójának tartották). E szélcsendet Feilchenfeld a cseh és a lengyel tárgyalások felgyorsításával, illetve újraélesztésével „töltötte” (Lengyelországban megszakadtak, Prágában viszont a cionista szövetség nem kezdte meg az egyeztetéseket az árutranszferről a helyi nemzeti bankkal). A helyzet nyomán változó új tárgyalópartner, Stern Samu segítségével pedig látogatást tett a kereskedelmi miniszternél, valamint a Magyar Nemzeti Bank egyes vezetőit győzködte arról, hogy még a második zsidótörvény elfogadása előtt tárgyaljanak a transzferről, mert különben ki kell várni (nemcsak az elfogadást, hanem) a törvényt kísérő rendelkezéseket is. Március 10-én Feilchenfeld a kereskedelmi miniszter, Kunder Antal ígéretével távozott a magyar fővárosból: március 12-én, a Nemzeti Bank elnöke távollétében tartandó minisztertanácsi ülésen Kunder megpróbált előzetes határozatot elérni a transzfer ügyében. Ugyanakkor olyan információk is elterjedtek (16-i távirat), hogy a Nemzeti Bank mégsem akar megállapodni, mert a zsidó tőke kivonást nemzetgazdasági szempontból nem tartja megfelelőnek. Stern Samu közbeavatkozott, és – legalábbis Feilchenfeld feljegyzései szerint – kétszer is tárgyalt Kunderrel, aki el akarta érni, hogy az eredeti értéket felére csökkentsék, ezért új tárgyalást javasolt. Feilchenfeld visszatért Budapestre. Március 21-én újabb tárgyalás következett. A kereskedelmi miniszter Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszternek írt beadványában és Feilchenfeldnek is megerősítette, hogy megállapodást szeretne. Kunder ismét megígérte, hogy a minisztertanácsban keresztülviszi az ügyet.⁵ 1939. március 26-án, a Magyar Cionista Szövetség országos értekezletén jelentették be, hogy a magyar kormány „elvileg” elfogadta a cionisták transzferjavaslatát, és a „részletes tárgyalások folyamatban vannak”.

A fő vitapont a Magyar Nemzeti Bank és a Zsidó Ügynökség között az összeg megállapítása: az ügynökség eleinte ragaszkodott az egymillió pengős értékhatárhoz, a Nemzeti Bank pedig a félmillióhoz. A bank azt is akarta, hogy „szokásos” eljárásban állapítsa meg, mely áruexportok minősüljenek járulékosnak, illetve rendkívüli kiegészítőnek. Március 27-én (közvetlenül elutazása előtt) Feilchenfeld levelet kapott a Nemzeti Banktól, mely arról számolt be, hogy a kormány pozitívan viszonyult az egy éven belüli 150 000 fontnak megfelelő transzferhez.⁶ Ugyanakkor azt is leszögezi a javaslat: a bank nem támogat semmiféle egyéni exporttevékenységet, „hanem minden a Nemzeti Bank kezelésében marad, amely kezkesedik az általuk premizálendő kiegészítő exporttevékenységen keresztül az 500 000 LP érték eléréseért”.⁷ A Zsidó Ügynökség, azaz Feilchenfeld inkább a saját palesztinai exporttámogatásukban bízna, ugyanakkor mozgósította pesti ismerősét, Eckhardt Tibort, az ellenzéki kisgazdapárt

⁵ Feilchenfeld budapesti levele Schlossberghez, 1939. március 21. (CZA S7/890).

⁶ Feilchenfeld levele a Haavara Kft.-hez Rómából, 1939. március 29. (CZA S7/890).

⁷ Uo.

vezérét, hogy működjön közre a Nemzeti Bank feltételeinek megfogalmazásában. Eckhardt (aki egyébként a parlamenti vitában támogatta a második zsidótörvény kormánypárti tervezetét) ismeretségét valószínűleg Stern Samunak köszönhette Feilchenfeld. „Mindenképpen sikerült a kormányzat kezdetben teljesen elutasító álláspontját megváltoztatnunk, és a továbbiakban is lépésenként haladuk előre. Legkésőbb májusban, a II. zsidótörvény felsőházi elfogadtatása után sikerülni fog megállapodásra jutnunk.”⁸ Az Újság 1939. április 1-jei száma is hasonló szellemben számol be a tárgyalásokról, félmillió fontos kiegészítő exportkeretről ír, de meg sem említi a Zsidó Ügynökséget.⁹ A cikk kiemeli azt az értesülést is, hogy a transzfernek csak egy kis része érinti Palesztinát, más országokról is szó van.

Május 3-án konferencia volt a Pénzügyminisztériumban: az ülést Czizik Béla államtitkár vezette az érdekelt minisztériumok delegáltjai jelenlétében.¹⁰ A pénzügyminisztériumot Kállay Zoltán osztályvezető, a Nemzeti Bankot Urbányi Sándor főfelügyelő képviselte, s megjelent a zsidótörvény végrehajtásával megbízott kormánybiztos (Kultsár István) is. A megbeszélések előtt és után az Országos Iroda képviselői érkeztek a bizottság elé, és csalódottan hallgatták meg, hogy csak csekély összegeket akarnak elnyerni a külföldi segélyalapok pénzéből. Kállayt bízták meg a kivándorlás – a Belügyminisztériumot is érintő – kérdésének rendezésével.

„A kérdés megoldását olyan módon képzelik, hogy a kivándorlási osztály (a Belügyminisztériumon belül), amelynek különleges teljhatalmat kell kapnia a minisztertanácstól, az érdekelt zsidó intézményekkel egyetértésben egyenként átvizsgálja a kivándorlási eseteket. Meg kell vizsgálni, hogy a kivándorlók rendelkeznek-e a megkövetelt beutazási engedélyekkel, hogy nincs-e adóhátralékuk, hogy milyen berendezési tárgyakat kíván magával vinni, stb. stb. Csupán mindezen körülmények sikeres vizsgálata után utalja át a kivándorlási osztály – a kivándorlók anyagi viszonyaihoz mérten – a Magyar Nemzeti Bankon keresztül a kivándorláshoz szükséges, ill. engedélyezett valutát.

⁸ Uo.

⁹ 500 000 fontos kiegészítő export a kivándorlás támogatására. A kivitelezéssel megbízott szervezetek kötelesek egy meghatározott részt valutában befizetni, Az Újság 1939. április 1.: „A Magyar Nemzeti Bank, valamint más érdekelt körök már régebben foglalkoznak azzal a kérdéssel, milyen gazdasági intézkedéseket lehetne hozni a zsidótörvények kapcsán várható kivándorlás előmozdítására. Az Újság többször is rámutatott a nehézségekre, amelyeket a kivándorláshoz kapcsolódó transzferproblémák jelentenek: / A mai helyzetben csak részintézkedések hozhatók. Ezek között az első nagyobb jelentőségű az, amelyet a Nemzeti Bank fog meghozni, s amely egy 500 000 fontos kiegészítő exportkeret engedélyezésével lehetőséget teremt a kivándorlással kapcsolatos értéktranszferre. Ezzel a javaslattal értesüléseink szerint a minisztertanács is egyetértett. / A fenti 500 000 fontos összeg keretein belül az export lebonyolításával megbízott szervezetek bizonyos mértékű kötelezettséget vállalnak magukra a valuta előteremtését illetően. Ezek a kötelezettségek az exportált áruk fontértékének egy részére vonatkoznak. / A tervek, amelyek egy nagyszabású palesztinai exportra vonatkoznak, értesüléseink szerint egyelőre kivitelezhetetlenek, úgyhogy előre láthatólag ennek az exportnak csupán egy része irányul majd Palesztinába. Az export ezért több olyan ország piaci között oszlik majd meg, ahol a magyar exportért cserébe angol fontot vagy más konvertibilis valutát kapunk. / Az 500 000 fontos kiegészítő exportkeret kialakításának részleteiről a tárgyalások a legrövidebb időn belül megkezdődnek. Nagy jelentőségű, hogy e kereten belül olyan magyar árukat exportálnak, amelyek exportja egyfelől nemzetgazdasági szempontból jelentős, másfelől pedig a külföldi piacokon a lehető legelőnyösebb feltételek mellett értékesíthetők.”

¹⁰ Valószínűleg Feilchenfeld szigorúan bizalmas feljegyzése, 1939. május 11. (CZA S7/890).

A konferencia határozata szerint vagyontranszferről ideiglenesen szó sem lehet, hanem csupán a kivándorláshoz elengedhetetlenül szükséges összeget bocsáthatják rendelkezésre. Egy ezzel kapcsolatos konkrét kérdésre azt a választ adták, hogy például egy Palesztinába irányuló kivándorlás esetén 1000 font lenne a felső határ, tekintettel arra, hogy a kivándorlók egy bizonyos kategóriájánál ezt az összeget követelik meg. Ezt a határt nem szabad túllépni, és ha ez bizonyos teljes mértékben rendkívüli esetekben mégis megtörténne, úgy 10–20%-kal engedélyeznének többet.

A kivándorlás céljára rendelkezésre bocsátandó valuta beszerzése »rendkívüli kiegészítő export« (*superadditioneller Export*) bevezetése révén történik.”

A második zsidótörvény (1939:IV. tc. 22. paragr. – 1939. május 5.) utal a kivándorlás és a tőkekivitel lehetőségére, valamint arra, hogy rendeletileg szabhatja meg, milyen vám- és egyéb szabályok hozhatók ezzel kapcsolatosan a nemzeti vagyon védelmében. Az indoklás egyértelműen fogalmaz: „Ha olyan földterületre vagy olyan országokba kívánnak a magyarországi zsidók kivándorolni, amelyek sajátos viszonyaiknál fogva a zsidók bevándorlása ellen nem emelnek kifogást, ezt a törekvést a magyar törvényhozás és kormányzat nemcsak magyar nemzeti érdekből, hanem a zsidóság érdekében is minden alkalmas eszközzel elő kell, hogy segítse.” Ugyanez az indoklás utal az ezzel kapcsolatos hosszadalmas tárgyalások és megegyezések fontosságára, valamint kinyilvánítja: a magyar állam nem kívánja vagyonától megfosztani a kivándorolni szándékozó zsidóságot.

Július 27-én a Magyar Nemzeti Bank Bankosztálya megadta az engedélyt a Zsidó Ügynökségnek: bizonyos extraexportok ellenértéke a kivándorlás céljait szolgálja.¹¹ Az engedély egy évre szól, s szigorúan kikötötték, hogy az egy év alatt erre fordítandó összeg nem haladhatja meg a félmillió fontot. Az engedély azt is kimondta, hogy azoknak a magyar exportcégeknek, amelyek részt vennének ebben, kalkulációs ajánlatot kell benyújtaniuk valamelyik erre felhatalmazott pénzügyintézetet keresztül. Az extrakivitel engedélyezése érdekében arra kötelezték a cégeket, hogy a kivitt áruk ellenértékéből „a. a hivatalos árfolyamon, az árszót is belefoglalva kikalkulált pengőellenérték kifizetése fejében esetről esetre meghatározott hányadot szolgáltatson be a Magyar Nemzeti Banknak. / b. a beszolgáltatandó hányadot meghaladó ellenértéket engedjék át Önöknek a mi jóváhagyásunkkal vezetett »kivándorlási« vagy »hitel« számla terhére, a mi korábbi jóváhagyásunkkal megtörtént pengőfizetéssel. Az átvett devizának a hivatalos árfolyamon kiszámolt pengőellenértékén túl 150% felárat kell jóváírniuk a Magyar Nemzeti Bank által meghatározandó módon, az általa meghatározandó számlára.”¹²

¹¹ MNB engedélyezési határozat bizonyos árukról (CZA S7/890).

¹² „Ha a beszolgáltatandó hányadok átlaga meghaladja a teljesített exportok 25%-át, az ezt meghaladó összegeket – később meghatározandó időpontokban – ugyanazokkal a feltételekkel utaljuk vissza Önöknek, mintha az exportálóktól kapnák meg ezeket az összegeket. / 5. Az árukivitelnél az exportcégnek vörös, kizárólag a többletexportra felhasználható, »f« jellel ellátott certifikáton kötelezettséget kell vállalnia a teljes ellenérték elszámolására, s ez a kötelezettség csak akkor tekinthető teljesítettnek, ha a cég / a. beszolgáltatta a kötelezően előírt kvótát. / b. egy felhatalmazott pénzügyintézet dokumentumával igazolja, hogy Önök a kivándorlási célokra átengedett deviza ellenértékét a 150% felárral a 4. szakaszban előírt módon, a külön vezetett »kivándorlási« vagy »hitel« számlán jóváírták. Az elkülönített számláról való kifizetésekhez minden esetben a mi jóváhagyásunkat kell kérniük. / 6. Az exportálók mentesítésével egy időben megterheljük Önöket a kivándorlási célokra átvett külföldi fizetőeszközök elszámolásának közte-

Ez az (általunk ismert) utolsó transzfertárgyalásokkal kapcsolatos adat. Nem tudunk arról, hogy bármiféle, az úgynevezett zsidó vagyont érintő transzfer történt volna Magyarországról Palesztinába, mint ahogyan arról sem, hogy a Palesztinába irányuló – ipari vagy mezőgazdasági cikkekét érintő magyar – exporttevékenység jelentősen növekedett volna. A népszövetségi felhatalmazású cionista politikai szervezet, a Zsidó Ügynökség a korábban nem sokra tartott budapesti asszimiláns/patrióta zsidóság értékes segítségével kerülhetett közel a befolyásos magyar kormányzati körökhöz, hiszen a helyi cionisták – kellő társadalmi hatás és beágyazottság híján – ilyen kapcsolatokkal nem rendelkeztek. A kapcsolatfelvétel során a feleknek át kellett értékelniük korábbi prioritásaikat. A Zsidó Ügynökség és a pesti hitközség között a gazdasági racionalitás volt a kovász, a közös nevező, amely elősegítette a tárgyalásokat egy közös cél érdekében. Ennek voltak mellékmozgásai is: a nem cionista zsidóság vagyona is távozhasson az országból; a képzetlen, de a zsidótörvények által érintett szegény zsidó fiatalok kivándorolhassanak. A magyar zsidóságot korlátozó magyar állam részéről jelentős tényezők (antiszemita és nem antiszemita) gondolták azt, hogy a zsidókérdés racionális rendezése elejét veheti a további törvényeknek. Arról azonban, hogy a zsidó vagyon kivitele, azaz a transzfer mennyiben szolgálja a magyar nemzetgazdaság érdekeit, mindvégig ambivalens álláspontok születtek. A magyar állam részéről a legnagyobb ellentmondást az okozta, hogy a „helyére visszaszorítani” kívánt zsidóságnak milyen gazdasági mozgásszabadságot engedélyezzenek, ha az (szervezett formában) ki akar vándorolni – s itt tetten érhetőek a diszkriminatív politika különféle fokozatai közötti különbségek és a racionális segíteni vágyás különféle formái is. A cionista szervezetet, a Zsidó Ügynökséget tekintve pedig világhosszra vált, hogy diplomáciai potenciálja akkor aktualizálódott a legjobban, amikor a

lezettségével. Ezeket a külföldi fizetőszközöket – a saját költségek levonása után – a tőlünk adott esetben megkapott jóváhagyást követően kizárólag az olyan kivándorlók igényeinek a kielégítésére fordíthatják, akik a mi jóváhagyásunkkal befizették az Önök elkülönített, pengőben vezetett kivándorlási számlájára a külföldi fizetőszközök pengőellenértékét. Tehát a 8. szakaszban körülírt »elkülönített hitelszámlára« való befizetés ellenében nem bocsátható ki deviza. A kibocsátott, illetve felhasznált külföldi fizetőszközökről az időpontot, a célt (a kedvezményezett nevét) és a kifizetés nagyságát tartalmazó jegyzéket kell küldeniük negyedévente a Magyar Nemzeti Bank Bankosztálya számára. / 7. A kivándorlásra vállalkozóktól csak az előzetes engedélyünkkel fogadhatnak el pengőfizetést, és csak egy felhatalmazott pénzügyintézetnél vezetett »elkülönített kivándorlási számlára«. Az e számlára történő befizetéshez csak akkor adjuk hozzájárulásunkat, ha bizonyítható, hogy a befizető eleget tett az illetékes hatóságok előírásainak, e hatóságok pedig beleegyezésüket adták a befizetéshez. A feltételeket, amelyeknek a kivándorlásra vállalkozóknak meg kell felelniük, a kormány illetékes hatóságaival kell tisztázniuk. / A 150%-os feláron felül az Önöknek önköltségként felszámítandó összegekről a Magyar Nemzeti Bankot és az illetékes hatóságokat kell tájékoztatniuk, és a jóváhagyást követően számíthatók fel. / 8. Elvileg beleegyezésünket adjuk abba, hogy az exportok megelőlegezése céljából szükséges összegeket az előzetesen megkövetelt hozzájárulásunk alapján, hiteltranzakció révén teremtsék elő. Az ily módon jóváhagyott hitelek alapján az Önök rendelkezésére bocsátott összegeket az Önök egy felhatalmazott pénzügyintézetnél vezetett »elkülönített hitelszámlájára« kell befizetni, és kifizetéseket e számlák terhére is csak a beleegyezésünk megadását követően szabad eszközölni. / Elvileg semmi akadálya annak, hogy Önök a mi beleegyezésünkkel a kivándorlásra vállalkozóktól is hitelt vegyenek igénybe. Az ilyen összegeket azonban csak a mi előzetes beleegyezésünkkel utalhatják át a hitelszámláról a kivándorlási számlára; ez a jóváhagyás a 7. szakaszban leírt feltétellel adható meg. Az ilyen jóváhagyás hiányában a kivándorlóktól igénybe vett összegeket az igénybe vételtől számított 6 hónapon belül vissza kell fizetni.” (Uo.)

zsidóság veszélyben volt. Ez persze le is szűkítette a mozgásterét, hiszen olyan államokkal, illetve intézményekkel kellett megállapodnia, amelyek a zsidó nemzeti mozgalmat sem nézték jó szemmel.

A szeptember 1-jén kitört világháború jelentősen befolyásolta a tárgyalások sikertelenségét s megpecsételte a transzfer sorsát. A német transzferhez hasonlóan az embriónális állapotban lévő magyar folyamat is áldozatul esett az eseményeknek, a politikai/hadi csatamező kialakulását a sokrétű gazdasági kapcsolatok és „útvonalak” befagyasztása követte, így a frontvonalak az élet újabb területeire terjedtek ki.

